

Валерія Поєдинок

докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри господарського права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1583-1312>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/rid/G-5047-2017>

vv.poiedynok@gmail.com

УДК 346.16

“КОРПОРАТИВНА СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ” ТА “БІЗНЕС І ПРАВА ЛЮДИНИ”: СПІВВІДНОШЕННЯ КОНЦЕПЦІЙ

АНОТАЦІЯ. Інтеграція України в європейський та світовий правовий простір вимагає актуалізації, осучаснення господарсько-правової доктрини, що, зокрема, передбачає освоєння нових контекстів, у яких повною мірою може виявити себе здатність господарського права до інтегративного, синергетичного застосування різних методів правового впливу. До таких контекстів належить проблематика соціальних наслідків ведення бізнесу, відповідальності підприємств за шкоду, заподіювану суспільству та окремим його членам, і ролі держави в забезпеченні соціальної спрямованості бізнесу.

Метою статті є дослідження концепцій “корпоративна соціальна відповідальність” (КСВ) та “бізнес і права людини” (БПЛ), їхніх спільних та відмінних рис, перспективних напрямів зближення та значення для доктрини господарського права в Україні.

З’ясовано, що КСВ та БПЛ є тісно пов’язаними течіями юридичної думки, предметом уваги яких є компанії, що провадять відповідальну й суспільно корисну господарську діяльність. Утім, ці концепції мають основні відмінності, що впливають із їхнього різного походження. У межах КСВ наголос стоїть на прийнятті рішень самими компаніями, а не на державному регулюванні їхньої діяльності чи юридичній відповідальності. КСВ розглядається як чинник конкурентоспроможності підприємства. Натомість БПЛ оцінює корпоративну поведінку в світлі загально визнаних стандартів прав людини, закріплених в основоположних міжнародних договорах, і більшою мірою зосереджується на притягненні компаній до відповідальності за завдану шкоду, ніж на позитивному визнанні ролі, яку може відіграти бізнес у просуванні та захисті прав людини. Нормативну основу БПЛ становлять Керівні принципи Організації Об’єднаних Націй із прав людини в сфері бізнесу 2011 р.

Обґрунтовано доцільність інтеграції обох течій, що дасть змогу сформулювати широкоохоплюючу концепцію соціально відповідального бізнесу, яка не обмежуватиметься обов’язком компаній дотримуватися прав людини (як це нині передбачено Керівними принципами), а включатиме й обов’язок вживати проактивні й позитивні кроки в напрямку захисту і реалізації прав людини.

З огляду на низький рівень проникнення в українську правову й бізнес-свідомість ідей та практик соціально відповідального бізнесу великою є вага освітніх і просвітницьких зусиль. Важливу роль у вжитті таких зусиль може відіграти наука господарського права, яка характеризується орієнтацією на дотримання публічного інтересу в процесі ведення бізнесу та методологічним плюралізмом.

Ключові слова: бізнес; права людини; корпоративна соціальна відповідальність; соціально відповідальний бізнес; позитивні зобов'язання.

Інтеграція України в європейський та світовий правовий простір не лише відкриває нові можливості для розвитку доктрини господарського права України, а й генерує виклики. Прийнятий у країнах континентальної Європи поділ права на приватне й публічне, несприйняття ідеї господарського права представниками міжнародних організацій, які сприяють реформам в українській правничій сфері, асоціювання цієї ідеї з адміністративно-командним впливом на економіку створюють тиск, який наразі має не лише ідеологічний (численні публічні заходи на тему скасування Господарського кодексу України), а й конкретно-практичний вимір (відсутність господарського права у переліку восьми “базових правничих дисциплін”, завдання з яких включають тести для зовнішнього незалежного оцінювання в магістратуру спеціальностей “Право” та “Міжнародне право”¹, ігнорування господарського права Типовим навчальним планом вивчення права в Україні, розробленим фахівцями USAID²). Зазначене вимагає актуалізації, осучаснення господарсько-правової доктрини; поміж іншого, уявляється, що необхідним є вихід господарсько-правової думки за традиційні межі комерціалістики та державного регулювання економіки в розумінні застосування засобів, перелічених у ст. 12 Господарського кодексу України (далі – ГК України)³, та освоєння нових контекстів, у яких повною мірою може виявити себе здатність господарського права до інтегративного, синергетичного застосування різних методів правового впливу. Таким контекстом є, зокрема, проблематика соціальних наслідків ведення бізнесу, відповідальності підприємств за шкоду, заподіювану суспільству та окремим його членам, та ролі держави в забезпеченні соціальної спрямованості бізнесу.

“Корпоративна соціальна відповідальність” (*Corporate Social Responsibility*, далі – КСВ) та “бізнес і права людини” (*Business and Human Rights*, далі – БПЛ) є тісно пов'язаними течіями світової юридичної думки, предметом уваги яких є компанії, що провадять відповідальну

¹ Про затвердження Програми вступного випробування: Наказ Міністерства освіти і науки України від 28 березня 2019 р. № 410 <<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0411729-19>> (дата звернення: 28.05.2019).

² Д Свенсон та Т Райс та Г Гравер та інші, *Типовий навчальний план вивчення права в Україні* (USAID Ukraine 2018).

³ Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>> (дата звернення: 15.06.2019).

Валерія Поєдинок

й суспільно корисну господарську діяльність, – утім, ці концепції мають основні відмінності, що випливають із їхнього різного походження.

Концепція КСВ історично зосереджується на корпоративному волюнтаризмі та очікуваннях компаній, що розглядаються як своєрідні “корпоративні громадяни” (*corporate citizens*) з обов’язками, які випливають зі здійснення ними ролі соціальних партнерів. Компанії заохочуються до участі в різнопланових заходах – від корпоративної філантропії до надання допомоги населенню у разі неспроможності уряду, – оскільки це є добре для бізнесу. Однак КСВ зазвичай акцентує увагу на самостійному прийнятті рішень на протипагу запровадженню нових юридично обов’язкових вимог, і на добровільних заходах на протипагу державному регулюванню.

На відміну від цього, концепція БПЛ виникла з прагнення до корпоративної відповідальності з метою пом’якшення або запобігання негативним наслідкам господарської діяльності для окремих осіб та громад, а також з очікувань, що ґрунтуються на певному базовому наборі зобов’язань із прав людини. БПЛ більшою мірою зосереджується на притягненні компаній до відповідальності за завдану шкоду, ніж на позитивному визнанні ролі, яку може відіграти бізнес у просуванні та захисті прав людини.

Зокрема, БПЛ загострює увагу компаній, держав і громадянського суспільства на оцінці корпоративної поведінки у світлі загальноновизнаних стандартів прав людини, закріплених в основоположних міжнародних договорах. По своїй суті БПЛ зосереджується на потерпілих індивідах або громадах й описує їхні проблеми в термінах загальноновизнаних прав людини, намагаючись надати чітку основу для правового захисту та справедливості.

Певною мірою БПЛ є відповіддю на КСВ та потенційну неспроможність останньої. Це призводить до того, що обидві концепції швидше протиставляються одна одній їхніми прихильниками, ніж взаємодіють.

Обидві концепції мають глобальний характер та інтенсивно розвиваються, зокрема, як у США, так і в Європейському Союзі. До провідних зарубіжних авторів, які займалися або займаються проблематикою соціально відповідального бізнесу, належать Г. Бовен, Ф. Веттштайн, Д. Давид, Б. Демпсі, М. Гільд, Дж. Раггі, А. Рамасастри, Г. Палаццо, А. Шерер та ін. Було б несправедливим зазначити, що в Україні вони є невідомими. Так, проблематика КСВ ґрунтовно досліджувалася у працях І. Лукача⁴. Із 2008 р. діє експертна організація – центр “Розвиток корпора-

www.pravoua.com.ua

⁴ І Лукач, *Теоретичні проблеми правового регулювання корпоративних відносин в Україні* (Ліра-К 2015) 78-100; І Лукач, ‘Законодавче закріплення нефінансового звіту в контексті Угоди про асоціацію’ (2018) 6 *Право України* 143-53.

тивної соціальної відповідальності” (Центр КСВ)⁵. Зі свого боку у 2017 р. на базі Інституту економіко-правових досліджень Національної академії наук України створено Центр перспективних досліджень і співробітництва з прав людини у сфері економіки. У 2018 р. між Інститутом і Ресурсним центром з питань бізнесу та прав людини (Велика Британія) було укладено Меморандум про взаєморозуміння та розпочато Спільний науково-прикладний проєкт “Зміцнення засад у сфері бізнесу і прав людини: драйвери для України / *Advancing Business and Human Rights Framework: Drivers for Ukraine*”⁶. До того ж очевидно, що зазначені концепції не є укоріненими у вітчизняній правосвідомості, сприймаються як іноземні і загалом не асоціюються з господарським правом. Публікації, присвячені співвідношенню цих концепцій та їхньому значенню для доктрини господарського права, в Україні відсутні.

Метою дослідження є вивчення концепцій “корпоративна соціальна відповідальність” та “бізнес і права людини”, визначення їх спільних та відмінних рис, перспективних напрямів зближення та значення для доктрини господарського права в Україні.

Концепція КСВ стосується, зокрема, компаній, які беруть на себе відповідальність за свій вплив на суспільство. На ранніх етапах вона описувалась як відповідальність бізнесу і виросла з аналізу ролі приватного сектору після Другої світової війни. Її наукове походження якоюсь мірою пов’язують із провідними дослідниками бізнесу, що сформулювали бачення етичної корпорації, яка виходить за межі своїх акціонерів і співробітників при визначенні обов’язків.

У 1949 р. Д. К. Давид, декан Гарвардської бізнес-школи, написав статтю під назвою “Обов’язки бізнесу в невизначеному світі”⁷, а кілька місяців по тому Б. Демпсі написав статтю “Корені відповідальності бізнесу”⁸. В обох статтях автори закликали бізнес зробити свій внесок у добробут і прогрес окремих осіб та суспільства. На їхню думку, бізнес зобов’язаний створювати справедливе суспільство за межами власної організації. Інші провідні вчені у цій царині, зокрема, М. Гільд, описали історію соціальної відповідальності як таку, що включає філантропію, а також співпрацю та лідерство з різних питань життя громад⁹. Батьком КСВ багато хто вважає Г. Боуена, автора книги “Соціальні обов’язки бізнес-

⁵ Corporate social responsibility – CSR-UA <<http://csr-ua.info/csr-ukraine>> (accessed: 28.05.2019).

⁶ В Інституті економіко-правових досліджень НАН України відбувся міжнародний науково-практичний семінар “Зміцнення засад у сфері бізнесу і прав людини: драйвери для України” (НАН України, 20.11.2018) <<http://www.nas.gov.ua/EN/Messages/News/Pages/View.aspx?MessageID=4408>> (дата звернення: 28.05.2019).

⁷ D David, ‘Business Responsibilities in an Uncertain World’ [1949] 27(3) Harvard Business Review 1-8.

⁸ B Dempsey, ‘The Roots of Business Responsibility’ [1949] 27(4) Harvard Business Review 393-404.

⁹ M Heald, *The Social Responsibilities of Business: Company and Community 1900-1960* (Transaction Publishers 1970).

Валерія Поєдинок

менів” (1953 р.), де досліджувалося поняття бізнесменів та їхній обов’язок ставити і досягати цілей, бажаних для суспільства¹⁰.

Єдиного визначення КСВ немає. А. Шерер і Г. Палаццо змальовують КСВ як парасольковий термін для дискусії, зосередженої на ‘відповідальності бізнесу та його ролі в суспільстві, включаючи такі категорії, як бізнес та суспільство, ділова етика або теорія стейкхолдерів’¹¹. Науковці, що займаються дослідженням цієї концепції, часто дебатують з приводу того, які зобов’язання входять до КСВ – чи достатньо для компаній виконувати основні правові та економічні зобов’язання (наприклад, дотримуватися закону) або ж КСВ стосується лише того, що виходить за межі виконання законодавчих вимог¹². Ми підтримуємо останню точку зору: просте дотримання законів не потребує спеціальних назв і за нормальних умов правової держави є рутиною, а не кращою практикою.

Підходи до КСВ різняться і в географічному вимірі. Як вказує І. Лукач, американський напрям запровадження КСВ характеризується добровільним підходом, при цьому тягар із впровадження лежить на громадськості та соціальній свідомості громадян і корпорацій. Натомість для Європи характерним є посилення державної регуляції впровадження стандартів із КСВ, основу якого становить звіт про КСВ¹³.

Європейська комісія визначає КСВ як ‘відповідальність підприємств за їх вплив на суспільство’¹⁴. Правовим оформленням ставлення Європейського Союзу (далі – ЄС) до КСВ стало прийняття Директиви 2014/95/ЄС¹⁵, якою запроваджено складання нефінансового звіту для великих підприємств як основу юридичного розвитку КСВ для країн – учасниць ЄС. Директива ґрунтується на принципі “Звітуй, або відповідай”. У разі, якщо підприємство не проводить політику щодо одного або більше із перелічених у Директиві питань, то у нефінансовому звіті повинна вказуватися чітка й аргументована причина цього.

Утім, у будь-якому разі в межах концепції КСВ основний наголос стоїть на прийнятті рішень самими компаніями, а не на державному регулюванні їхньої діяльності чи юридичній відповідальності. КСВ змальовується як чинник конкурентоспроможності підприємства. Вважається,

¹⁰ Н Bowen, *Social Responsibilities of the Businessman* (University of Iowa Press 1959/2013).

¹¹ A Scherer and G Palazzo, ‘Toward a Political Conception of Corporate Responsibility: Business and Society Seen from a Habermasian Perspective’ [2007] 32(4) *Academy of Management Review* 1096-1120.

¹² Ibid.

¹³ Лукач (2015) (н 4) 94.

¹⁴ Communication from the Commission to the European parliament, the council, the European economic and social committee and the committee of the regions A renewed EU strategy 2011-14 for Corporate Social Responsibility. 25.10.2011. COM(2011) 681 <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011DC0681&from=EN>> (accessed: 28.05.2019).

¹⁵ Directive 2014/95/EU of the European Parliament and of the Council of 22 October 2014 amending Directive 2013/34/EU as regards disclosure of non-financial and diversity information by certain large undertakings and groups (2014) OJ L330/1.

що вона приносить вигоди в управлінні ризиками, скороченні витрат, доступі до капіталу, відносинах зі споживачами, управлінні людськими ресурсами та інноваційній спроможності. Визначення КСВ може включати деякі аспекти прав людини, передусім трудові й соціальні права, однак порядок денний КСВ ширший і права людини не є його кінцевою метою. У кращому випадку КСВ інкорпорує права людини як компонент ширшого етичного і заснованого на цінностях набору рішень¹⁶.

Саме тут БПЛ надає альтернативу шляхом фокусування на основоположних зобов'язаннях компаній поважати права людини, коли і де б вони не здійснювали свою господарську діяльність, не завдавати шкоди, а у разі, коли шкода все ж таки була завдана – забезпечувати належний захист потерпілим.

БПЛ як течія юридичної думки існує з кінця 1970-х років. Її зосередженість на суто юридичних аргументах на противагу моральним або етичним не є випадковою. Своїй появі вона завдячує конкретним трагічним випадкам і відповідному прагненню відшкодувати вже заподіяну шкоду, а не теоретичній дискусії щодо ролі компаній як носіїв позитивних зобов'язань поряд із державами. Негативні наслідки ведення бізнесу набули особливого розголосу в зв'язку з діяльністю транснаціональних корпорацій у так званих “приймаючих країнах” (*host countries*). Так, у 1980-х роках витік газу на заводі пестицидів “*Union Carbide*” в Бхопалі (Індія) призвів до загибелі й уражень тисяч людей і засвідчив, наскільки складно потерпілим у міжнародних деліктних справах домогтися відшкодування від транснаціональних корпорацій. Численні зловживання було виявлено також у текстильній та взуттєвій промисловості. Наприклад, з'ясувалося, що компанії “*Nike*” та “*Wal-Mart*” використовують дитячу працю у своїх виробничих ланцюгах. Також “*Nike*” експлуатувала у Південно-Східній Азії фабрики з надзвичайно поганими умовами охорони здоров'я та праці. Зі свого боку в технологічному секторі “*Yahoo*” та інші інтернет-гіганти спричинили до порушень прав людини в Китаї. Зокрема, “*Yahoo*” передавала китайському уряду інформацію про користувачів, що призвело до ув'язнення й тортур визначних китайських дисидентів¹⁷. Цей перелік можна довго продовжувати.

Сучасну нормативну основу БПЛ становлять Керівні принципи Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) з прав людини в сфері бізнесу (далі – Керівні принципи)¹⁸, односторонньо прийняті Радою з прав люди-

¹⁶ A Ramasastry, ‘Corporate Social Responsibility Versus Business and Human Rights: Bridging the Gap Between Responsibility and Accountability’ [2015] 14(2) *Journal of Human Rights* 239.

¹⁷ Ibid 240-1.

¹⁸ ‘Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations “Protect, Respect and Remedy” Framework’ (*United Nations*, 2011) <https://www.ohchr.org/Documents/Publications/GuidingPrinciplesBusinessHR_EN.pdf> (accessed: 28.05.2019).

Валерія Поєдинок

ни ООН у 2011 р. (фактичним автором Керівних принципів є Дж. Раггі, який виконував функції спеціального представника ООН з бізнесу і прав людини). Слід відзначити, що Керівні принципи не використовують поняття КСВ.

Керівні принципи мають три опори, що відображають їхні основні засади: *опора I* – обов’язок держави здійснювати захист від порушень прав людини з боку третіх осіб, включаючи компанії; *опора II* – корпоративна відповідальність за дотримання прав людини; *опора III* – надання потерпілим особам доступу до ефективних засобів правового захисту – судових і позасудових.

Обов’язок держави захищати права людини лежить в самому серці міжнародно-правового режиму таких прав. Керівні принципи вбачають цей обов’язок держави не тільки в дотриманні чинних законів, а й, у разі необхідності, в оновленні законодавства та в регулюванні нових сфер. У коментарі до принципу 3 “Загальні регуляторні функції держави” зазначено:

Держави не повинні виходити з того, що підприємства неодмінно віддають перевагу державній бездіяльності або отримують вигоду від неї, натомість їм слід розглянути розумне поєднання заходів – національних і міжнародних, обов’язкових і добровільних – для забезпечення дотримання прав людини¹⁹.

Визнання провідної ролі держави як регулятора та виконавця законів є фундаментальною особливістю БПЛ і водночас відмінністю цієї концепції від КСВ. БПЛ зосереджується передусім на ролі держав щодо нагляду за їхніми корпоративними громадянами, а не просто заохочення їх – як всередині країни, так і за кордоном.

Друга опора Керівних принципів, яка стосується корпоративної відповідальності за дотримання прав людини, відсилає до ‘міжнародно визнаних прав людини – під якими розуміються, як мінімум, ті, що викладені в Міжнародному біллі про права людини²⁰ й основні права, визначені Міжнародною організацією праці²¹ (принцип 12). Ця опора не є зобов’язуючою: Керівні принципи лише закликають компанії демонструвати свою повагу до прав людини шляхом оцінки ризиків у формі триваючого процесу, що іменується юридичним аудитом у сфері прав

www.pravoua.com.ua

¹⁹ Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations “Protect, Respect and Remedy” Framework (n 18).

²⁰ Міжнародний білль про права людини – неофіційна назва Загальної декларації прав людини і Міжнародних пактів про права людини, які, разом узяті, вважають авторитетним набором міжнародних стандартів прав людини.

²¹ Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations “Protect, Respect and Remedy” Framework (n 18).

людини (*human rights due diligence*). Тут ідеться не про одноразовий огляд операцій компанії, а про постійний процес виявлення ризиків у діяльності компаній, які можуть спричиняти або посилювати негативний вплив на права людини. Юридичний аудит у сфері прав людини має своїх критиків, які вважають його занадто слабким засобом для притягнення компаній до відповідальності за їхні порушення.

Нарешті, третя опора – доступність засобів правового захисту – вимагає забезпечення надійного доступу до судових засобів правового захисту з боку держав, а також надання позасудових механізмів як державами, так і компаніями. Коментар до принципу 25 вказує:

<...> якщо держави не вживатимуть належних заходів для розслідування, покарання та відшкодування порушень права людини бізнесом, обов’язок держави захищати права людини вважатиметься слабким або навіть позбавленим сенсу²².

Зміст Керівних принципів як сучасної артикуляції концепції БПЛ може бути підсумований таким чином. По-перше, держави зобов’язані діяти; виховання корпоративної поваги до прав людини є їхнім обов’язком. По-друге, суб’єкти бізнесу повинні не просто поводитися правильно – або навіть зосереджуватися на трудових або соціальних правах – а оцінювати свою господарську діяльність у світлі основних міжнародних договорів з прав людини. Нарешті, Керівні принципи і загалом БПЛ акцентують увагу не на компаніях, які поведуться добре, а на тих, які не завдають шкоди (що вимірюється міжнародними договорами, а не місцевими законами). У разі, коли компанії завдають шкоду, Керівні принципи та БПЛ гарантують, що потерпілі матимуть доступ до належного засобу правового захисту.

Головний напрям критики Керівних принципів стосується того, що їх розробники сфокусували причетність компаній до забезпечення прав людини *на негативному обов’язку* утримуватися від заподіяння шкоди таким правам, а *не на позитивному обов’язку* сприяти реалізації прав людини, тоді як усі позитивні обов’язки у відповідній царині належать виключно державі. Тимчасом держави часто погано справляються з роллю головного примушувача та захисника, і компанії також можуть відігравати важливу роль у цьому. У сучасному світі компанії нерідко перевершують державу в можливостях домінування та впливу або, принаймні, можуть позитивно впливати на виконання державою своїх функцій. І саме тут БПЛ може фактично запозичувати з КСВ визнання

²² Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations ‘Protect, Respect and Remedy’ Framework (n 18).

Валерія Поєдинок

позитивного потенціалу компаній у царині забезпечення прав людини, бачення компаній не суто як частини проблеми, а як частини її вирішення²³.

Крім того, існують певні свідчення, що держави переглядають концепцію КСВ з метою включення до неї обмеженої версії БПЛ, згідно з якою компанії несуть обов'язки щодо дотримання прав людини (хоч і не більше того). Так, зокрема, Європейська комісія надала нове визначення КСВ у спосіб, який значно наближує цю концепцію до БПЛ. На думку Комісії, підприємства мають запровадити процес інтеграції соціальних, екологічних, етичних прав людини та проблем споживачів у здійснення ними господарських операцій та основоположну стратегію в тісній співпраці з заінтересованими сторонами. Це перший випадок, коли ЄС вдався до явного визнання прав людини та етичних міркувань на додаток до соціальних, екологічних і споживчих міркувань у межах концепції КСВ. Також ЄС зазначає, що держави можуть використовувати регулювання 'для створення більш сприятливого середовища для підприємств, які добровільно несуть свою соціальну відповідальність'²⁴. У цьому можна вбачати звернення до першої опори Керівних принципів та обов'язку держави захищати права людини.

Аналіз концепцій КСВ та БПЛ засвідчує деякі очевидні їх синергії та взаємодоповнюючий характер: передусім зазвичай широкий і проактивний фокус КСВ контрастує з, але й доповнює обов'язковий характер зобов'язань із прав людини. Точкою перетину КСВ і БПЛ є їхня практична спроможність; інтеграція обох концепцій дасть змогу сформулювати широкоохоплюючу та вимогливу концепцію соціально відповідального бізнесу, яка не обмежуватиметься обов'язком компаній дотримуватися прав людини (як це наразі передбачено Керівними принципами), а включає й обов'язок вживати проактивні й позитивні кроки в напрямку захисту та реалізації прав людини. Інакше кажучи, інтеграція обох течій юридичної думки створить простір для формування позитивних зобов'язань компаній у галузі прав людини.

Яким є стан освоєння концепцій КСВ та БПЛ в Україні? За даними дослідження "Розвиток КСВ в Україні: 2010–2018", попри те, що більшість компаній (83 %) реалізують КСВ, лише в половині (52 %) з них є стратегія (політика) соціальної відповідальності і вдвічі менша частка компаній має бюджет на її виконання (24 %). Тільки у третині компаній бюджет на соціальну відповідальність за останні три роки зріс. Мають систему показників для вимірювання результативності політики соціальної від-

²³ F Wettstein, 'CSR and the Debate on Business and Human Rights' [2012] 22(4) Business Ethics Quarterly 739-70.

²⁴ Communication from the Commission (n 14) para 5.

повідальності лише 12 %, а звіти готують 13 % компаній. Проте перелік показників для вимірювання соціально відповідальної діяльності, що навели представники компаній, дає підстави стверджувати, що українські компанії фактично не мають цих показників²⁵. Сама цифра у 83 %, на нашу думку, є завищеною і пояснити її можна тим, що компанії відносять до КСВ те, що насправді є елементарним виконанням норм трудового законодавства (“білі” зарплати, вжиття заходів з охорони праці тощо).

Погоджуємося з авторами зазначеного дослідження у тому, що з огляду на сильну залежність розвитку КСВ у компаніях від підтримки держави, доцільно було б запровадити законодавчі вимоги щодо розвитку КСВ, а першочерговим стимулом для її впровадження в Україні стало б введення для великих та державних компаній обов’язкового розкриття нефінансових показників у щорічному звіті, відповідно до Директиви 2014/95/ЄС²⁶. До такого висновку доходить й І. Лукач, вказуючи, що відсутність положень про нефінансовий звіт у законопроектах про фінансову звітність або ж окремого законопроекту про нефінансовий звіт свідчить про те, що Україна даремно поки що не надає значущості такій формі реалізації КСВ. При цьому підтримка КСВ передбачена низкою статей Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони²⁷, а виконання вимог Директиви 2014/95/ЄС впливає з комплексного аналізу цієї Угоди та директив ЄС²⁸.

Що стосується БПЛ, то Рада ООН з прав людини закликала всі держави прийняти національні плани дій (далі – НПД) для імплементації Керівних принципів. Крім того, Робоча група ООН з бізнесу та прав людини, яка складається з п’яти експертів, опублікувала детальні вказівки щодо змісту НПД та процесу їх розробки²⁹. Нині НПД розроблено й опубліковано переважною більшістю країн ЄС, США, Південною Кореєю, Колумбією, Чилі, Грузією. Україна належить до країн, які перебувають у процесі розробки НПД³⁰. Це є непоганим результатом, зважаючи на те, що окрім Грузії та України, жодна інша країна колишнього

²⁵ А Зінченко та М Саприкіна, *Розвиток КСВ в Україні: 2010-2018* (Юстон 2017) 25.

²⁶ Там само 50.

²⁷ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011> (дата звернення: 15.06.2019).

²⁸ Лукач (2018) (н 4) 151.

²⁹ Guidance on National Action Plans on Business and Human Rights. UN Working Group on Business and Human Rights. Version 1.0. 1 December 2014 <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Business/UNWG_%20NAPGuidance.pdf> (accessed: 28.05.2019).

³⁰ ‘National Action Plans on Business and Human Rights’ <<https://globalnaps.org>> (accessed: 28.05.2019).

Валерія Поєдинок

СРСР, як і низка країн Центральної та Південної Європи, не здійснила жодних кроків у зазначеному напрямку.

Поряд із цим, на нашу думку, ступінь залученості України в глобальний дискурс КСВ та БПЛ слід оцінювати якщо й з оптимізмом, то стриманим. Цілком очевидно, що тягар участі у цьому дискурсі несуть вузькоспеціалізовані організації та обмежене коло фахівців. Тимчасом практична спроможність концепцій соціально відповідального бізнесу можлива тільки за умови доброї обізнаності з ними широкого загалу українських компаній та їхніх стейкхолдерів. Це зумовлює особливу значущість освітнього та просвітницького компоненту. Важливу роль у поширенні ідей і практик соціально відповідального бізнесу можуть відіграти навчальні курси у вищих навчальних закладах, центрах підвищення кваліфікації та перекваліфікації, випуск навчальної літератури, проведення публічних науково-практичних заходів тощо. Уявляється, що саме наука господарського права з її орієнтацією на дотримання публічного інтересу в процесі ведення бізнесу та методологічним плюралізмом якнайкраще підходить для цієї ролі. Те, що її реалізація вимагає опанування аспектів, які традиційно лежали поза межами господарсько-правової проблематики (права людини), повинно розглядатися не як перешкода, а як нагода для збагачення й розвитку господарсько-правової доктрини.

Висновки. “Корпоративна соціальна відповідальність” та “бізнес і права людини” є контекстуально й концептуально різними течіями світової юридичної думки, які, однак, у підсумку слугують спільній меті – забезпеченню соціальної відповідальності бізнесу. Тимчасом як КСВ акцентує увагу на соціально відповідальній поведінці в широкому розумінні, двигуном якої є воля самих компаній, що вбачають у ній шлях до посилення власної конкурентоспроможності (*позитивна відповідальність*), БПЛ зосереджується на конкретних юридичних зобов’язаннях компаній у сфері прав людини та відшкодуванні завданої шкоди (*негативна відповідальність*). БПЛ позиціонує себе як відповідь на “юридично неконкретну” КСВ і її потенційну неспроможність, однак сама страждає на методологічну недостатність через те, що нехтує позитивною роллю, яку можуть відіграти компанії в напрямі захисту і просування прав людини. Існує потенціал для більш широкої інтеграції обох течій, що дасть змогу сформулювати всеохоплюючу концепцію позитивних зобов’язань компаній у галузі прав людини.

З огляду на низький рівень проникнення в українську правову й бізнес-свідомість ідей і практик соціально відповідального бізнесу зростає вага освітніх і просвітницьких зусиль, головну роль у вжитті яких може відіграти наука господарського права.

www.pravoua.com.ua

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Bowen H, *Social Responsibilities of the Businessman* (University of Iowa Press 1959/2013) (in English).
2. Heald M, *The Social Responsibilities of Business: Company and Community 1900–1960* (Transaction Publishers 1970) (in English).
3. Lukach I, *Teoretychni problemy pravovoho rehuliuвання korporatyvnykh vidnosyn v Ukraini: monohrafiia [Theoretical Issues of Corporate Relations Legal Framework in Ukraine: Monograph]* (Lira-K 2015) (in Ukrainian).
4. Swenson D and Rice T and Graver H and others, *Typovy navchalnyi plan vyvchennia prava v Ukraini [Model Curriculum for the Study of Law in Ukraine]* (USAID Ukraine 2018) (in Ukrainian).
5. Zinchenko A and Saprykina M, *Rozvytok KSV v Ukraini: 2010–2018 [The Development of CSR in Ukraine: 2010–2018]* (Iuston 2017) (in Ukrainian).

Journal articles

6. David D, ‘Business Responsibilities in an Uncertain World’ [1949] 27(3) *Harvard Business Review* 1-8 (in English).
7. Dempsey B, ‘The Roots of Business Responsibility’ [1949] 27(4) *Harvard Business Review* 393-404 (in English).
8. Ramasastry A, ‘Corporate Social Responsibility Versus Business and Human Rights: Bridging the Gap Between Responsibility and Accountability’ [2015] 14(2) *Journal of Human Rights* 239 (in English).
9. Scherer A and Palazzo G, ‘Toward a Political Conception of Corporate Responsibility: Business and Society Seen from a Habermasian Perspective’ [2007] 32(4) *Academy of Management Review* 1096-1120 (in English).
10. Wettstein F, ‘CSR and the Debate on Business and Human Rights’ [2012] 22(4) *Business Ethics Quarterly* 739-770 (in English).
11. Lukach I, ‘Zakonodavche zakriplennia nefinansovoho zvituv v konteksti Uhody pro asotsiatsiiu’ [‘Legislative Entrenchment of a Non-financial Report in the Context of the Association Agreement’] (2018) 6 *Pravo Ukrainy* 143-153 (in Ukrainian).

Websites

12. ‘Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations “Protect, Respect and Remedy” Framework’ (*United Nations*, 2011) <https://www.ohchr.org/Documents/Publications/GuidingPrinciplesBusinessHR_EN.pdf> (accessed: 28.05.2019) (in English).
13. ‘Corporate social responsibility – CSR-UA’ <<http://sr-ua.info/csr-ukraine>> (accessed: 28.05.2019) (in English).
14. ‘National Action Plans on Business and Human Rights’ <<https://globalnaps.org/>> (accessed: 28.05.2019) (in English).
15. ‘V Instytuti ekonomiko-pravovykh doslidzhen NAN Ukrainy vidbuvsia mizhnarodnyi naukovo-praktychnyi seminar “Zmitsnennia zasad u sferi biznesu i prav liudyny: draivery dlia Ukrainy”’ [‘International Scientific and Practical Seminar’ Strengthening Business and Human Rights: Drivers for Ukraine’ Held at the Institute of Economic and Legal Research of the National Academy of Sciences of Ukraine”] (*NAN Ukrainy*, 20.11.2018) <<http://www.nas.gov.ua/EN/Messages/News/Pages/View.aspx?MessageID=4408>> (accessed: 28.05.2019) (in Ukrainian).

“CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY”
AND “BUSINESS AND HUMAN RIGHTS”:
CORRELATION OF CONCEPTS

ABSTRACT. Ukraine’s integration into European and global legal space necessitates the updating and modernizing of economic law doctrine, and this particularly involves the uptake of new contexts which can be conducive to the full deployment of economic law’s capability of integrative, synergistic use of various methods of legal influence. Such contexts embrace the issue of social consequences of doing business, responsibility of enterprises for harm caused to society and its individual members, and the role of the State in ensuring the social orientation of business.

The purpose of the article is to study the concepts of “corporate social responsibility (CSR)” and “business and human rights” (BHR), their common and distinctive features, promising areas of convergence, as well as their importance for the doctrine of economic law in Ukraine.

The author has found that CSR and BHR are the closely interrelated streams of legal thought having their main focus on companies which conduct responsible and socially useful economic activities. However, these concepts have major differences arising from their different origins. In CSR, the emphasis is on decision-making by the companies themselves, not on regulation of their activities by the State or legal liability. CSR is seen as a factor of an enterprise’s competitiveness. Instead, BHR assesses corporate behavior in the light of generally accepted human rights standards enshrined in fundamental international treaties, and is more focused on holding companies accountable for harm rather than on positive recognition of the role which a business can play in advocating and protecting human rights. The regulatory framework for BHR is the United Nations’ Guiding Principles for Business and Human Rights 2011.

The author substantiates the expediency of integrating these two trends, since such integration will allow formulating a broad-based concept of socially responsible business which will not be limited just to the obligation of companies to respect human rights (as it is now provided for by the Guidelines), but will also include the obligation to take proactive and positive steps towards the protection and implementation of human rights.

Given the shallow penetration of the ideas and practices of socially responsible business into the Ukrainian legal and business consciousness, educational and awareness-raising efforts are crucial. A weighty contribution to such efforts can be made by the science of economic law which is characterized by a focus on the consistency with the public interest in the course of doing business, and by methodological pluralism.

KEYWORDS: business; human rights; corporate social responsibility; socially responsible business; positive obligations.